

Gråkoltarna

Piamaria Hallberg

Berättelsen handlar om Maria Eriksdotter och några andra kvinnor som i början på 1730-talet blev dömda i Södra kämnärsrätten. På Södermalm i Maria församling samlades i slutet på 1720-talet några stockholmare till andakt utanför kyrkans hägn. Detta var förbjudet enligt konventikelplakatet 1726.

Den lilla skaran ansåg sig ha direktkontakt med Gud, som hade uppmanat dem att vända ryggen åt allt världsligt. Han hade också befallt dem att bära en enkel grå vadmalsskolt. Därför kallades de gråkoltar. Stockholm var på den tiden en liten stad och dessa människor måste ha väckt uppmärksamhet i gatuvimlet.

Kyrkoherden i Maria, Mikael Hermonius, fick höra talas om bönemötena som ägde rum i hans församling. Han upprördes mycket över detta.

När han hade tagit reda på vilka de var och var de samlades, anmälde han dem till Södra kämnärsrätten.

Gråkoltarna blev försiktigare och träffades i smyg för att be och sjunga. Myndigheterna fick reda på detta och de kallades åter inför Kämnärsrätten. I rätten tillfrågades kvinnorna om de visste att bönemöten, så kallade konventiklar, var förbjudna. De svarade att de ej löd under värdslig lag utan direkt under Gud. Männén i Kämnärsrätten talade till kvinnorna om vikten av arbete, men Anna Gustavsdotter hävdade att den ingalunda är lat som arbetar i det andliga. Hon var den mest framträdande av de kvinnor som kallats till rätten. Hon fick stanna i arresten, medan de andra fick gå.

Gråkoltarna föreslog att prästerna skulle undervisa dem efter predikan. Kämnärsrätten ansåg detta vara

ett utmärkt förslag men det visade sig att ingen präst klarade av de envisa gråkoltarna. Nya präster fick ta vid varje söndag. Vid ett tillfälle, när kvinnorna satt och väntade i kyrkan efter predikan, gick plötsligt Anna Lybeck upp i predikstolen och började bedja och sjunga högt. Prästen kom in och blev rasande. En hetsig diskussion utbröt och det slutade med att prästen i vredesmod gick därifrån. Eftersom prästernas undervisning visade sig meningslös dömde Kämnärsrätten gråkoltarna enligt konventikelplakatet från 1726. Domen blev hård, de måste göra avbön annars skulle kvinnorna sändas till spinnhuset.

Gråkoltarna försökte nu en ny taktik. De ”bildade familj” och höll husandakter. De bosatte sig vid Långholmstullen, där en av dem bodde. Kvinnorna utförde bara det nödvändigaste arbetet i hemmet. Resten av tiden ägnade de åt böner och sång. I staden började rykten cirkulera om de underliga människorna som höll till vid Långholmstullen.

Fiskalen i staden skickade fängföraren Sandberg och ett par uppsyningsmän dit för att de skulle föra kvinnorna till Södra stadshuset. Trots att Maria Eriksdotter varit sjuklig hela sommaren tog rätten ingen hänsyn till det utan lät arresteras henne. Eftersom kvinnorna inte ville arbeta som vanligt folk betraktades de som lösdrivare och skulle därför flyttas över till spinnhuset. De skulle lära sig att arbeta.

I januari 1733 kom Maria Eriksdotter och de andra kvinnorna till spinnhuset på Långholmen. På måndagens morgon bar spinnmästaren in spinnrockar till kvinnorna, men de vägrade att spinna. Föreståndaren blev arg och gav order om att de skulle sättas i cell nr 4.

Den cellen var iskall och mörk och där skulle de få sitta utan vatten och mat tills de tog reson och började spinna.

På onsdagen hittade spinnhuspredikanten dem i ett sånt uselt tillstånd att han blev förskräckt. Han beslöt att på eget bevåg ge dem smör, bröd och dricka. Efter det beslutade spinnhusdirektören att de skulle få halv kost och ved en gång i veckan.

Spinnhusdirektören vände sig till Kommerskollegiet (som var huvudman för spinnhuset) och uttalade sin förvåning över Kämnärsrättens dom. Han tyckte det var betänkligt att så hårt hantera dessa människor som voro så övertygade i sin ande. Kommerskollegiet ville släppa kvinnorna men Södra kämnärsrätten sade nej.

Tillbaka till Stadshuset

Efter åtta månader på spinnhuset kom dagen då kvinnorna skulle ha frigetts om de spunnit ordentligt och inte vägrat arbeta. Ledningen på spinnhuset hade också haft svårigheter med att isolera gråkoltarna från de andra fångarna. Därför skickades Maria Eriksdotter tillsammans med de andra tillbaka till Södra stadshuset.

Kommerskollegiet ville hjälpa spinnhusdirektören att bli befriad från ansvaret för gråkoltarna. Kollegiet skrev till Kungl. Maj:t att gråkoltarna kunde förvillna enfaldigt folk och därför borde isoleras från varandra och avstängas från allt umgänge. I april 1734 fördes Maria Eriksdotter och två av de andra från Södra stadshuset till Rådhusets källarvalv. Där fick de sitta i var sin cell bakom lås och bom helt avstängda från yttervärlden. Rummen saknade helt värme, ventilation och avlopp.

Sommaren 1734 besökte underståthållaren Drake och biskop Erik Benzelius från Linköping rådhus-

fängelset. De fann kvinnorna utmärglade och utmatade i sina celler.

En av kvinnorna kunde överhuvudtaget inte läsa sin bibel eftersom hon hade blivit blind. Biskopen förhöorde kvinnorna i den kristna läran och ville att de skulle få en mild behandling, men den blev allt hårdare. De lämnades åt sitt öde, ingen besökte dem.

Två läkare som skickades att undersöka kvinnorna konstaterade att en av dem blivit blind och led av svår skörbjugg. Läkarna intygade också att gråkoltarna inte var vansinniga utan kunde svara klart och redigt på alla frågor.

Den 20 december behandlades gråkoltarnas sak inför Rikets råd. Rådet visade medkänsla med kvinnorna. Underståthållare Drake fick uppdrag att se till att de inte led för stor nöd och med tiden fick gråkoltarna det lite bättre. De hade nu tillstånd att besöka de andra gråkoltarna och de fick också ta emot besök. Den som oftast kom till dem var smedgesällen Jonas Beckman. Även han var gråkolt men hade lyckats hålla sig undan. Han och Maria knöt allt starkare band och Maria blev havande.

Vilken outhärdlig situation det måste ha varit och vilka svåra beslut hon var tvungen att fatta. Skulle hon göra avbön för barnets skull? Att stanna kvar i fängelset innebar en säker död. Den blinda och av skörbjugg helt nedbrutna Klara hade redan lämnat jordelivet. Och vad skulle hända med barnet?

Maria bestämde sig för att göra avbön. Anna Lybeck och Jonas Beckman gjorde gemensam sak med henne. Den 20 oktober 1736 vittnade Maria inför konsistoriet om gråkoltarnas irriga meningar. Nu försäkrade hon att hon ville återgå till kyrka, nattvard och arbete. Maria var ångerfull och sade sig ha bett Gud om förlåtelse och Gud hade förlåtit henne. Konsistoriet höll en lång straffpredikan för smedlärlingen Jonas Beckman. Jonas anhöll om att få gifta sig med Maria och de fick tillstånd att ingå äktenskap.¹